

Masterthesis

Ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten

In hoeverre hangen ouderlijke conflicten samen met het probleemgedrag van adolescenten, is het type conflict tussen ouders van invloed op het probleemgedrag en maakt een toename of afname in conflicten een verschil voor het vertonen van probleemgedrag?

Student: Mariëlle Koren

Studentnummer: 0443859

Studiejaar: 2007-2008

Datum: 27 juni 2008

Docent: dr. I. van der Valk

Werkveld: Jeugdzorg

Kader: Pedagogische wetenschappen, Universiteit Utrecht

Cursus: Masterthesis

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
Abstract	5
Inleiding	7
<i>Samenhang ouderlijke conflicten en probleemgedrag adolescenten</i>	8
<i>Samenhang type conflict en probleemgedrag adolescenten</i>	10
<i>Probleemgedrag adolescenten en verandering in aantal conflicten</i>	11
Vraagstelling	11
Onderzoeksvragen	12
Methode	13
<i>Design</i>	13
<i>De variabelen en instrumenten</i>	14
<i>Procedure</i>	16
Resultaten	17
<i>Beschrijvende gegevens</i>	17
<i>Probleemgedrag en conflicten</i>	17
<i>Probleemgedrag en type conflict</i>	18
<i>Vershil tussen intacte en scheidingsgezinnen</i>	19
<i>Probleemgedrag en verandering conflicten na scheiding</i>	20
Additionele analyses	22
Conclusie / Discussie	24
<i>Beperkingen</i>	27
Literatuurlijst	28

Voorwoord

Deze thesis is geschreven in het kader van de masteropleiding Pedagogische Wetenschappen, werkveld Jeugdzorg, aan de Universiteit Utrecht. Naast een aantal vakken aan de Universiteit Utrecht bestaat de masteropleiding uit een stage en het maken van een thesis.

Ik heb er voor gekozen om me voor het schrijven van mijn thesis aan te sluiten bij de groep begeleid door dr. I. van der Valk met de richting scheiding en probleemgedrag bij adolescenten. Mijn interesse ging meteen uit naar het gebied ouderlijk conflicten en probleemgedrag bij adolescenten.

Het zelfstandig doorlopen van het (gehele) onderzoeksproces heb ik als een uitdaging en leerzaam ervaren. Helaas heb ik niet zelf de data kunnen verzamelen, omdat ik gebruik heb gemaakt van al bestaand onderzoek. Ik wil dr. I. van der Valk en W. Meeus bedanken voor het beschikbaar stellen van hun data. Gedurende het afgelopen jaar heb ik regelmatig feedback gekregen van dr. I. van der Valk op de voortgang van deze thesis en heeft zij mij geholpen waar dat nodig was, daar wil ik haar voor bedanken. Als laatste wil ik dr. E. Spruijt bedanken voor zijn suggesties voor verbetering van deze thesis.

Samenvatting

Door middel van datagegevens uit twee bestaande gekoppelde datasets is de relatie tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten onderzocht. De steekproef bestond uit 414 adolescenten, 221 (53,4 %) meisjes en 192 (46,4 %) jongens. De gegevens zijn verkregen door middel van zelfrapportage door de adolescenten. Er is onderzocht of er een samenhang is tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag (angst, depressie, agressie en delinquentie) bij adolescenten, of een bepaald type conflict sterker samenhangt met probleemgedrag dan andere typen conflicten en of er voor deze beide vragen een verschil is tussen adolescenten uit intacte gezinnen en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Als laatste is onderzocht of probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen afhankelijk is van verandering van het aantal conflicten voor en na de scheiding.

Er werd een positieve samenhang verwacht tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten. Deze samenhang is gevonden voor angst, depressie en agressie. Er werd tevens verwacht dat ouderlijke ruzies over geld het minst van invloed zouden zijn op het probleemgedrag van adolescenten en dat ernstige conflicten tussen ouders samen zouden hangen met agressie bij adolescenten. Deze verwachtingen konden niet bevestigd worden door de resultaten van dit onderzoek. Verder zijn er geen significante verschillen gevonden tussen ouderlijke conflicten en adolescenten uit intacte gezinnen en ouderlijke conflicten en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Een verandering in het aantal conflicten tussen ouders na een echtscheiding blijkt niet van invloed te zijn op het probleemgedrag van adolescenten.

Een extra vraag van het onderzoek was of er verschillen tussen jongens en meisjes zijn met betrekking tot probleemgedrag en ouderlijke conflicten. Er is wel een samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en agressie bij jongens, maar er is geen samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en agressie bij meisjes.

Abstract

By means of the data from two existing datasets, the relation between parental conflicts and problem behaviour of adolescents has been examined. The sample consisted of 414 adolescents, 221 (53,4 %) girls and 192 (46,6 %) boys. The data were gathered by self report of the adolescents. It was studied whether there was a relation between parental conflicts and problem behaviour (anxiety, depression, aggression and delinquency) of adolescents, and if a certain type of conflict between parents coincides more strongly with problem behaviour than

other types of conflicts. For both questions it was examined whether there was a difference between adolescents from intact families and adolescents from separated parents. Finally it was examined if problem behaviour of adolescents from separated parents is dependent on change of the number of conflicts before and after the separation.

A positive relation was expected between parental conflicts and problem behaviour of adolescents. This consistency has been found for anxiety, depression, and aggression. It was also expected that parental conflicts concerning money would be of less influence on problem behaviour of adolescents and that severe conflicts between parents would be associated with aggression by adolescents. These expectations could not be confirmed by the results of this research. Furthermore no significant differences were found for parental conflicts and adolescents from intact families and parental conflicts and adolescents from separated parents. A change in the mean number of conflicts between parents before and after a separation or divorce does not prove to be of influence on problem behaviour of adolescents.

During the study a research question was added to see whether there was a difference between problem behaviour of boys and girls in relation to parental conflicts. A relation has been found for parental conflicts and aggression of boys, this relation has not been found for girls.

Inleiding

Het aantal echtscheidingen in Nederland is de laatste jaren licht stijgend tot stabiel (VanderValk & Spruijt, 2004). In 2006 zijn er 31 734 echtparen gescheiden (CBS, 2007). Per jaar krijgen 70.000 thuiswonende kinderen en adolescenten in Nederland te maken met de scheiding van hun ouders. Dit zijn zowel formele echtscheidingen als informele relatie-ontbindingen. Steeds meer scheidingen worden op gemeenschappelijk verzoek aangevraagd, op dit moment is dat 54% van de Nederlandse echtscheidingen. Toch blijft uit elkaar gaan een moeilijk proces voor alle betrokkenen (Spruijt, 2007).

Scheiding brengt veel stress met zich mee (Stallman & Sanders, 2007). Als ouders scheiden heeft dit vaak een grote impact op de kinderen. Er komen dikwijls ook andere gebeurtenissen bij kijken die veel stress met zich mee brengen. Meestal zien de kinderen van gescheiden ouders één van de ouders minder, soms moeten ze verhuizen en van school wisselen en regelmatig is er sprake van economische achteruitgang in scheidingsgezinnen (Stallman & Sanders, 2007). De kinderen moeten zich dus vaak op verschillende gebieden in de nieuwe situatie schikken. Dit vraagt een hoop aanpassingsvermogen van een kind en dat is niet voor ieder kind even gemakkelijk (Wood, Repetti & Roesch, 2004). Verschillende kinderen gaan verschillend met een scheiding om. Sommige kinderen zijn heel open en praten er veel over. Andere kinderen kroppen het allemaal op (Burns & Dunlop, 2003), en weer andere kinderen uiten het wel, maar niet door er over te praten maar bijvoorbeeld door agressie (Price & Kunz, 2003).

De scheiding van ouders kan negatieve gevolgen hebben voor kinderen (Amato, 2001; Sarrazin & Cyr, 2007). Zo is bijvoorbeeld het sociaal-emotioneel functioneren van adolescenten uit gescheiden gezinnen minder goed dan dat van adolescenten in intacte gezinnen (Forehand, Neighbors, Devine & Armistead, 1994; Shek, 2007; Tschann, Flores, Pach, VanOss Marin, 1999). Verder blijkt dat kinderen uit gescheiden gezinnen gemiddeld meer externaliserende gedragsproblemen vertonen als agressie en delinquentie dan kinderen uit intacte gezinnen (Price & Kunz, 2003). Ook blijkt dat kinderen uit gescheiden gezinnen gemiddeld meer internaliserende problemen als depressie en angst vertonen dan kinderen uit intacte gezinnen (Burns & Dunlop, 2003; VanderValk & Spruijt, 2004). Deze externaliserende en internaliserende gedragsproblemen zijn vaak erger bij adolescenten uit scheidingsgezinnen waarvan de ouders veel conflicten met elkaar hebben (Spruijt, 2007).

Veel onderzoekers zijn het er over eens dat ouderlijke conflicten en de manier waarop ouders met hun kind omgaan meer invloed op de aanpassing van het kind aan de nieuwe

situatie na de scheiding heeft dan de scheiding zelf (Amato, 1986, Sarrazin & Cyr, 2007). Onderzoek van Cheng, et al. (2006) wijst echter iets anders uit. Zij vonden wel degelijk een kleine maar significante toename in de emotionele- en gedragsproblemen bij kinderen als de ouders gaan scheiden. Scheiding van de ouders zorgt voor meer stress bij kinderen bovenop de problemen die voorafgaand aan de scheiding speelden.

Samenhang ouderlijke conflicten en probleemgedrag adolescenten

In eerste instantie werd er in onderzoeken waar scheiding nagegaan werd vaak geredeneerd vanuit de 'fysieke geheel theorie', daarin werden scheiding en de daaruit resulterende veranderingen in gezinsstructuur gezien als oorzaak van het probleemgedrag dat kinderen en adolescenten na een scheiding vertoonden (Dancy & Handal, 1984, zoals beschreven in Borrine, Handal, Brown & Searight, 1991). Tegenwoordig ligt de nadruk vaker op de 'psychologische geheel theorie', waar de aandacht niet op de structuur van een gezin ligt, maar op de kwaliteit van het gezinsleven en conflicten tussen ouders. Deze conflicten tussen ouders, zowel tijdens het huwelijk als daarna, worden als oorzaak van het probleemgedrag van kinderen en adolescenten na een scheiding gezien (Dancy & Handal, 1984, zoals beschreven in Borrine, Handal, Brown & Searight, 1991; Enos & Handal, 1986). Zo kon het onderzoek onder adolescenten van Enos en Handal (1986) geen bewijs vinden voor de 'fysieke geheel theorie', maar wel voor de 'psychologische geheel theorie'. Veel conflicten tussen ouders kunnen in verband gebracht worden met gevoelens van depressie, angst en somatische klachten bij adolescenten. Ook uit ander onderzoek blijkt dat de huwelijkse status van de ouders niet gerelateerd is aan het probleemgedrag van adolescenten als je deze relatie op zichzelf bekijkt. Er blijkt wel een relatie te bestaan tussen waargenomen ouderlijke conflicten door adolescenten en het probleemgedrag van adolescenten (Borrine, Handal, Brown & Searight, 1991). Tevens geven Kurdek & Sinclair (1988, zoals beschreven in Borrine et al., 1991) aan dat het eerder de ouderlijke conflicten dan de gezinsstructuur zijn die in verband gebracht kunnen worden met het probleemgedrag van kinderen en adolescenten. Conflicten tussen ouders veranderd een facet van de ouder-kind relatie (Fauber, Forehand, McCombs Thomas, Wierson, 1990).

Er is veel onderzoek gedaan naar de invloed van ouderlijke conflicten op het gedrag van kinderen en adolescenten. Conflicten tussen ouders zijn een belangrijke voorspeller van emotionele- en gedragsproblemen bij kinderen en adolescenten (Cheng, Dunn, O'Connor Golding, & ALSPAC Study Team, 2006; Forehand, McCombs, Long, Brody & Fauber, 1988; Tschann et al., 1999). Er bestaat een verband tussen blootstelling van kinderen en

adolescenten aan de conflicten tussen ouders en delinquentie, agressie, angst en symptomen van depressie bij adolescenten (Buehler, Lange & Franck, 2007; Cui, Conger & Lorenz, 2005; Cummings, Goeke-Morey & Papp, 2004; Davies & Windle, 2001; Johnston, González & Campbell, 1987).

Veranderingen over tijd van emotionele en gedragsproblemen van kinderen worden onder andere voorspeld door de kwaliteit van de relatie van de ouders. Blootstelling aan conflicten tussen de ouders leidt tot meer probleemgedrag (Cheng et al., 2006). Ouderlijke conflicten hebben invloed op het welbevinden van een kind, doordat de conflicten vijandige gedachten, negatieve emotionaliteit en stress bij het kind oproepen (Davies & Cummings, 2006 zoals beschreven in Davies, Sturge-Apple, Cicchetti & Cummings, 2007). De negatieve emotionele reactie op de conflicten van de ouders is een consistente voorspeller van zowel interne als externe symptomen van probleemgedrag bij kinderen (Cummings, Schermerhorn, Davies, Goeke-Morey, & Cummings, 2006; Schermerhorn, Cummings, DeCarlo & Davies, 2007). Door ouderlijke conflicten leren ouders hun kinderen onbewust dat ruzie een toepasselijke manier is om met onenigheden om te gaan. Hierdoor kan de agressie die een kind vertoont toenemen (Amato & Rezac, 1994). Een positieve relatie tussen de ouders is te allen tijden een protectieve factor, niet alleen voor kinderen en adolescenten waarvan de ouders gaan scheiden, maar ook voor kinderen uit intacte gezinnen (Cheng et al., 2006).

Empirische onderzoeken hebben uitgewezen dat het belangrijk is om naar de beleving van de ouderlijke conflicten door het kind te kijken, als men naar de relatie tussen ouderlijke conflicten en het probleemgedrag van hun kinderen kijkt. Kinderen die een hoge mate van conflicten tussen de ouders, zowel in frequentie als in intensiteit, aangeven, laten meer externaliserend en internaliserend probleemgedrag zien (Larsen, Branje, van der Valk & Meeus, 2006).

Desalniettemin is er ook onderzoek dat het tegendeel bewijst. Zo wijst het onderzoek van Buchanan, Maccoby & Dornbusch (1991) uit dat conflicten tussen ouders niet altijd tot probleemgedrag bij adolescenten hoeft te leiden. Als adolescenten niet het gevoel hebben dat zij tussen hun ruziënde ouders in staan hoeven conflicten tussen ouders niet tot probleemgedrag bij adolescenten te leiden. Ook Emery (1988, zoals beschreven in Buehler, Lange & Franck, 2007) noemt een theorie waardoor conflicten tussen ouders niet tot probleemgedrag bij adolescenten hoeft te leiden. Volgens hem kunnen sommige kinderen op de bezorgdheid over de ouderlijke vijandelijkheid reageren door zich juist goed te gaan gedragen, meer prosociaal gedrag te laten zien en agressief en delinquent gedrag te minimaliseren.

Samenhang type conflict en probleemgedrag adolescenten

Het is bekend dat externaliserend probleemgedrag (bijvoorbeeld criminaliteit) en internaliserend probleemgedrag (bijvoorbeeld angst of depressie) voortkomen uit andere/verschillende gedragingen van ouders ten opzichte van hun kind, ook ontstaan beide door andere gedragingen van ouders bij conflicten. Externaliserend probleemgedrag komt onder andere voort uit door de ouders uitgevoerde dwang en controle tijdens conflicten. Internaliserend probleemgedrag daarentegen komt onder andere voort uit het zichzelf de schuld geven van adolescenten, maar ook in hoeverre zij de vijandigheid van hun ouders als een bedreiging zien (Buehler, Krishnakumar, Anthony, Tittworth & Stone, 1994). Verder blijkt uit onderzoek van Katz en Gottman (1993) dat internaliserende symptomen bij kinderen in verband gebracht kunnen worden met woede en het terugtrekken van een ouder bij conflicten tussen de ouders. Vijandigheid tussen ouders kan bij conflicten in verband gebracht worden met externaliserende symptomen bij kinderen drie jaar later. Daarnaast kunnen ook het gebruik van negatieve tactieken van ruzie maken en negatieve gevoelens leiden tot agressie bij kinderen (Cummings et al., 2004).

Verondersteld kan worden dat het probleemgedrag bij adolescenten groter is als de conflicten over de opvoeding gaan dan over ontevredenheid over de relatie tussen ouders. Op het moment van het conflict zijn kinderen vaak angstig. Bij conflicten tussen ouders over het kind, voelen kinderen zich aan de ene kant belangrijk en machtig, maar aan de andere kant voelen zij zich ook schuldig, kwetsbaar en hulpeloos (Johnston et al., 1987). Dit schuldgevoel zou bijvoorbeeld kunnen leiden tot internaliserend probleemgedrag (Buehler, et al., 1994; Jourilles, Spiller, Stephens, McDonald & Swank, 2000; Kerig, 1998), maar ook tot externaliserend probleemgedrag (Jourilles, et al., 2000; Kerig, 1998). Adamson & Thompson (1998) en Cummings et al. (2004) vonden dat wanneer de onderwerpen van conflicten tussen ouders bedreigend overkomen voor het kind, dit vaak onderwerpen zijn die aan het kind of het huwelijk gerelateerd zijn, de kans groter is dat het kind agressie vertoont. Voor het vertonen van probleemgedrag bij kinderen maakt het niet uit of de ouders tijdens conflicten over het kind om een vijandige of op een positieve manier met elkaar om gaan. Kinderen die agressief reageren op conflicten tussen ouders laten ook in andere situaties probleemgedrag zien. Bij conflicten tussen de ouders over werk of in sociaal opzicht tonen kinderen geen agressie (Cummings et al., 2004).

Probleemgedrag adolescenten en verandering in aantal conflicten

Uit onderzoek van Cui, Conger en Lorenz (2005) blijkt dat verandering in de hoeveelheid conflicten tussen ouders leidt tot een verandering in het probleemgedrag van de adolescent in dezelfde richting. Dus meer conflicten tussen de ouders leidt tot meer probleemgedrag bij de adolescent en minder conflicten tussen de ouders leidt tot minder probleemgedrag bij de adolescent. Er is een significant verband tussen verandering in ouderlijke conflicten en delinquentie, angst, depressie en vijandigheid bij adolescenten. Deze resultaten laten het belang van de huwelijkse relatie van de ouders voor de ontwikkeling van adolescenten zien. Hieruit blijkt dat het niet altijd in het belang van de kinderen is als de ouders ongelukkig getrouwd blijven. Als de ouders veel conflicten met elkaar hebben en dit niet afneemt in verloop van tijd kan het beter voor de adolescenten zijn als de ouders gaan scheiden (Cui, Conger & Lorenz, 2005). Er wordt hier wel van uit gegaan dat de conflicten tussen de ouders dan af zullen nemen.

Maar als ouders besluiten te scheiden is het haast ondenkbaar dat dit zonder conflicten gebeurt. Stallman en Sanders (2007) noemen het hebben van conflicten zelfs een universele ervaring voor ouders die gaan scheiden, omdat men dan probeert nieuwe familie structuren op te stellen en de emotionele zaken te verwerken. Vooral tijdens de eerste maanden na de scheiding zijn er veel conflicten tussen de ouders. In sommige gevallen blijven de vele conflicten bestaan, kinderen uit deze gezinnen laten vooral veel probleemgedrag zien (Spruijt, 2007). Dit in tegenstelling tot ouders die na de scheiding nog een samenwerkende ouderrelatie met elkaar hebben en na de eerste maanden minder conflicten met elkaar hebben (Ehrenberg, Stewart, Roche, Pringle & Bush, 2006). Jekielek (1998, zoals beschreven in Cheng et al., 2006) vond positieve effecten voor kinderen na het uit elkaar gaan van ouders met veel conflicten. Deze effecten werden duidelijker na verloop van tijd tot vier jaar na de scheiding, toen eindigde het onderzoek.

Vraagstelling

Conflicten hebben veel invloed op het gedrag van adolescenten. Daarom is het belangrijk om te weten welke soort conflicten een (grote) rol spelen bij het ontstaan van probleemgedrag bij adolescenten en of het veranderen in frequentie een verschil maakt. Dit onderzoek zal ingaan op de vraag: 'In hoeverre hangen ouderlijke conflicten samen met het probleemgedrag van adolescenten, is het type conflict tussen ouders van invloed op het probleemgedrag en maakt een toename of afname in conflicten een verschil voor het vertonen van probleemgedrag?' De

probleemgedragingen die in dit onderzoek gemeten worden zijn depressie, angst, agressie en criminaliteit. De ouderlijke conflicten worden gemeten door de waarneming van de adolescent. De adolescent geeft aan of de ouders nooit, zelden, soms, vaak of voortdurend conflicten hebben.

Onderzoeksvragen

Naar aanleiding van de vraagstelling zijn de volgende onderzoeksvragen en hypothesen opgesteld:

1. In hoeverre hangen ouderlijke conflicten samen met het probleemgedrag van adolescenten? Naar aanleiding van de bovengenoemde literatuur wordt verwacht dat ouderlijke conflicten positief samenhangen met het probleemgedrag van adolescenten. Dit betekent dat hoe meer conflicten de ouders met elkaar hebben, hoe meer probleemgedrag een adolescent vertoont.
2. Hangt een bepaald type conflict sterker samen met probleemgedrag dan andere typen conflicten? De type conflicten zijn: ruzie over geld, het niet met elkaar eens zijn en ernstige conflicten. Er is weinig literatuur gevonden over dit onderwerp, toch kan na aanleiding van de bovenstaande literatuur verwacht worden dat ouderlijke ruzies over geld het minst van invloed zijn op het probleemgedrag van adolescenten omdat deze conflicten niet direct aan het kind of het huwelijk gerelateerd zijn. Daarnaast kan verwacht worden dat ouders bij ernstige conflicten het meest agressief naar elkaar toe zijn, waardoor dit het type conflict zou kunnen zijn dat het meeste invloed heeft op het ontwikkelen van agressie bij adolescenten.
3. Is er voor beide bovenstaande vragen een verschil tussen adolescenten uit intacte en scheidingsgezinnen? Uit de bovengenoemde literatuur blijkt dat adolescenten uit scheidingsgezinnen meer probleemgedrag vertonen dan adolescenten uit intacte gezinnen. Dit kan echter ook het gevolg zijn van andere invloeden dan de conflicten tussen de ouders. Daarom is besloten om exploratief na te gaan of er voor bovenstaande vragen een verschil is tussen adolescenten uit intacte en scheidingsgezinnen.
4. Is probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen afhankelijk van verandering van het aantal conflicten tussen ouders voor en na de scheiding? Bij deze vraag wordt geen rekening gehouden met de mate van conflict. Er wordt verwacht dat als het aantal conflicten tussen ouders na de scheiding toeneemt dat het

probleemgedrag van de adolescenten dan ook erger wordt. Wanneer de ouderlijke conflicten afnemen, zal ook het probleemgedrag van de adolescenten afnemen. Als er geen verandering is in de hoeveelheid ouderlijke conflicten, dan zal er ook geen verandering te vinden zijn voor het probleemgedrag bij de adolescenten.

Methode

Design

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de data van twee bestaande onderzoeken. De invloed van de mate van conflicten rond echtscheiding op probleemgedrag in de adolescentie is gemeten met behulp van een vragenlijst, die naar het huisadres van de adolescenten is gestuurd. De vragenlijst voor dit onderzoek is eind 2005, begin 2006 afgenomen in het kader van het onderzoek 'Gezinnen en scheiding' uitgevoerd door dr. I. van der Valk. De vragenlijst is afgenomen bij adolescenten van twaalf tot achttien jaar uit scheidingsgezinnen (gezinnen waarvan de ouders al gescheiden zijn, maar nog niet langer dan twee jaar of ouders die op het moment van afname in scheiding lagen).

De steekproef bestaat uit 110 gezinnen, bestaande uit adolescenten, en/of vaders, en/of moeders, waar in de afgelopen jaren een echtscheiding heeft plaatsgevonden of nog gaande is. Er is onderscheid gemaakt tussen meer conflictueuze en minder conflictueuze scheidinggezinnen. De meer conflictueuze gezinnen, zijn de gezinnen die forensische mediation krijgen of die doorverwezen zijn naar de Raad voor de kindbescherming. Bij minder conflictueuze gezinnen doen de ouders aan vrijwillige mediation of hebben bij de rechtbank (via 1 advocaat) een gemeenschappelijk verzoek tot scheiding ingediend. Er zijn ongeveer evenveel meer conflictueuze als minder conflictueuze scheidingsgezinnen. Het is een selecte steekproef. De gezinnen zijn geworven via de Raad voor de Kinderbescherming, via advocaten en scheidingsbemiddelaars, via een interventieprogramma voor echtscheidingskinderen en via internet.

Voor de intacte gezinnen wordt gebruik gemaakt van de vijfde wave van de scholierensteekproef van het longitudinale CONAMORE (CONflicts And Management Of RELationships) onderzoek dat uitgevoerd is bij de Onderzoeksgroep Adolescentie van de Universiteit Utrecht door W. Meeus. Bij dit onderzoek zijn 1313 adolescenten uit intacte gezinnen in de leeftijd van 12 tot 18 jaar bevraagd over onder andere gezinsrelaties, conflicten en functioneren. Omdat de vragen in de vragenlijst van het scheidingsonderzoek voor een deel overlapt met de vragen in de vragenlijst van het CONAMORE onderzoek kunnen de intacte gezinnen met de gescheiden gezinnen vergeleken worden.

De totale steekproef bestaat uit 414 adolescenten, daarvan is 53,4 procent (221) een meisje en 46,4 procent (192) een jongen. De minimum leeftijd van de adolescenten was 11 en de maximum leeftijd was 18, de gemiddelde leeftijd was 15 jaar. 303 van de ondervraagde adolescenten kwam uit een intact gezin, bij 110 van de ondervraagde adolescenten waren de ouders gescheiden en één adolescent had deze vraag niet ingevuld. 98,8 procent van de adolescenten was van Nederlandse afkomst.

De variabelen en instrumenten

Er is gebruik gemaakt van zelfrapportage door middel van een vragenlijst aan adolescenten. De onafhankelijke variabele in dit onderzoek zijn ouderlijke conflicten en de gezinsstructuur (intact of gescheiden gezin). Ouderlijke conflicten werd bekeken in de zin van het wel of niet hebben van ouderlijke conflicten, de inhoud van de conflicten en een toename of afname van conflicten.

De term *ouderlijke conflicten* heeft in dit onderzoek betrekking op de waarneming van kinderen op de aanwezige ouderlijke conflicten. Het gaat hier om zowel de frequentie als de inhoud van de huidige conflicten tussen de ouders van het kind na de scheiding. In dit onderzoek wordt de inhoud van de conflicten onderscheiden in: conflicten over geld, onenigheid en ernstige conflicten, omdat er in beide vragenlijsten naar deze conflicten gevraagd werd. Deze vragen komen voort uit de Conflict Awareness vragenlijst (Grync & Fincham, 1993 [aangepast door dr. Ed Spruijt]). De adolescenten gaven bij ieder soort conflict aan in welke mate dat volgens hen, bij hun ouders voor kwam. De antwoordcategorieën zijn (1 = nooit, 2 = zelden, 3 = soms, 4 = vaak en 5 = voortdurend). De betrouwbaarheidscoëfficiënt van deze schaal betreft een Cronbach's alpha van .85. Een voorbeeld van een vraag is: 'Hoe vaak maken je ouders – voor zover je weet - ruzie over geld?' Aan de adolescenten uit scheidingsgezinnen werd zowel naar de huidige situatie genoemd, zoals hierboven beschreven staat, als naar de situatie voor de scheiding. In dit onderzoek wordt de huidige situatie van de adolescenten met elkaar vergeleken.

Bij de adolescenten uit gescheiden gezinnen werd vervolgens nog gekeken of een toename of een afname van conflicten na de scheiding van invloed is op het probleemgedrag van adolescenten. Er werd in de vragenlijst zowel naar de frequentie en inhoud van de conflicten voor de scheiding gevraagd als ten tijde van de afname van de vragenlijst (na de scheiding). Adolescenten waarvan de ouders op het moment van afname nog in scheiding lagen werden bij deze vraag niet meegenomen.

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is probleemgedrag. Het probleemgedrag is opgedeeld in vier begrippen, dit zijn depressiviteit, angst, delinquentie en agressie.

* *Depressiviteit* wordt gemeten door de Children's Depression Inventory (CDI; Craighead, Smucker, Craighead & Ilardi, 1998). De CDI is een zelfrapportage-instrument dat depressieve symptomen bij kinderen en adolescenten van 8 tot 18 jaar meet. Er staan 27 vragen in de vragenlijst over verschillende depressieve symptomen, waarbij de adolescent aan kan geven in hoeverre hij/zij deze symptomen bij zich/haar vindt passen (bijvoorbeeld 'ik ben de hele tijd verdrietig' en 'ik doe alles verkeerd'). Voor elk van de stellingen scoorden de adolescenten de passendheid op een driepuntsschaal: 1= 'niet waar', 2= 'een beetje waar' en 3= 'erg waar'. De betrouwbaarheid van deze vragenlijst is goed (Cronbach's alpha = .91).

* *Angst* meet de angstgevoelens van de adolescent. Het instrument heet de SCARED-R test (the Screen for Child Anxiety Related Disorders – Revised; Muris & Steerneman, 2001). De SCARED-R meet op basis van zelfrapportage de symptomen van angststoornissen die volgens de laatste versie van de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV- Text Revised) bij kinderen voor kunnen komen. Er zijn 34 items over angst opgenomen in de vragenlijst. De adolescent geeft bij alle stellingen aan in hoeverre hij/ zij deze stelling bij zichzelf vindt passen (bijvoorbeeld 'als ik bang ben, is het moeilijk om adem te halen' en 'ik ben niet graag bij onbekende mensen'). Voor elk van de stellingen scoorden de adolescenten de passendheid op een driepuntsschaal: 1= 'bijna nooit', 2= 'soms' en 3= 'vaak'. De betrouwbaarheid van deze vragenlijst is goed (Cronbach's alpha = .93).

* *Agressie* meet de mate van agressie die een adolescent vertoont naar klasgenoten als hij/zij boos of kwaad is. Deze agressie werd gemeten met een Nederlandse vertaling van de *Direct and Indirect Aggression Scales* (Björkqvist, Lagerspetz & Osterman, 1992). De totale vragenlijst bevat 23 items en bestaat uit vier categorieën, te weten indirecte agressie, fysieke agressie, directe verbale agressie en terugtrekking. Voor dit onderzoek zijn 12 items van de directe en indirecte agressie geselecteerd. Alle vragen beginnen met 'Als jij boos of kwaad bent op iemand in je klas, wat doe je dan?' Enkele aanvullingen van deze vraag zijn 'ik probeer de ander zo zeer te ergeren dat die zijn / haar geduld verliest' en 'ik probeer de ander belachelijk te maken'. De adolescenten beantwoorden de vragen op een vierpuntsschaal (1 = 'nooit', 2 = 'soms', 3 = 'vaak' en 4 = 'heel vaak'). De betrouwbaarheid van deze schaal is goed, namelijk een Cronbach's alpha van .88.

* *Delinquentie* meet de frequentie van criminele gedragingen van de adolescent. De frequentie van crimineel gedrag werd gemeten met behulp van de vragenlijst Criminaliteit (Baerveldt, van Rossem & Vermande, 2003). Er zijn 16 vragen over criminele gedragingen,

waarbij de adolescent aangaven of ze dit de afgelopen 12 maanden gedaan hadden (bijvoorbeeld 'door de politie opgepakt omdat je iets had gedaan' en 'een fiets gestolen'). De adolescenten konden dit aangeven op een vierpuntsschaal: 1 = 'nooit', 2 = '1 keer' 3 = '2 of 3 keer' en 4 = '4 keer of meer'. De betrouwbaarheid van deze schaal is goed met een Cronbach's alpha van .82.

Procedure

Doordat er gebruik gemaakt werd van een al bestaande en afgenomen vragenlijst, waren de gegevens verkregen via de vragenlijsten al ingevoerd in SPSS en bestond er al een codeboek. De bestanden van de twee onderzoeken werden aan elkaar gekoppeld, er werden schalen gemaakt en waar nodig zijn de variabelen gehecodeerd. Daarna zijn er per schaal de descriptives en alpha's berekend.

Al de onderzoeksvragen zijn gericht op de samenhang tussen twee variabelen. Bij de eerste onderzoeksvraag 'In hoeverre hangen ouderlijke conflicten samen met het probleemgedrag van adolescenten?' zijn de variabelen ouderlijke conflicten en probleemgedrag beide van intervalniveau. De significantie wordt vastgesteld door de correlatie te berekenen (Baarda & de Goede, 2006). Door eerst een spreidingsdiagram te maken wordt gekeken of er inderdaad een samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van adolescenten is. Daarna kan met behulp van de Pearson's correlatiecoëfficiënt uitgerekend worden hoe sterk dat verband is. Uiteindelijk komen er vier correlaties uit, één voor angst, één voor depressie, één voor agressie en één voor criminaliteit, allemaal in samenhang met ouderlijke conflicten.

De tweede onderzoeksvraag 'Hangt een bepaald type conflict sterker samen met probleemgedrag dan andere typen conflicten?' Er is sprake van een bepaald type conflict dat anders is dan de andere typen conflict, en de mate waarin dit conflict samenhangt met het gemiddeld probleemgedrag. Ook hier werd dus gekozen om de correlatie te berekenen maar dan per afzonderlijk item (Baarda & de Goede, 2006). Er werd apart gekeken naar conflicten over geld, conflicten over de opvoeding, ontevredenheid over de relatie, onenigheid en ernstige conflicten. Zo werd bijvoorbeeld de Pearson's r berekend voor de samenhang tussen angst en conflicten over geld, angst en conflicten over de opvoeding, angst en ontevredenheid over de relatie, angst en onenigheid en angst en ernstige conflicten. Ditzelfde werd met depressie, agressie en criminaliteit gedaan.

De derde onderzoeksvraag luidt: 'Is er voor beide bovenstaande vragen een verschil tussen adolescenten uit intacte en scheidingsgezinnen?' Hiervoor werden de respondenten

opgedeeld in twee groepen: adolescenten uit intacte gezinnen en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Dit werd gedaan met behulp van een split file. Daarna werd de correlatie per groep berekend. Bovenstaande berekeningen werden herhaald, maar nu voor beide groepen apart zodat de groepen met elkaar vergeleken kunnen worden.

De laatste onderzoeksvraag is: 'Is gemiddeld probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen afhankelijk van verandering van het aantal conflicten voor en na de scheiding?' Hier werden drie groepen gemaakt van alleen de adolescenten uit scheidingsgezinnen. Een groep adolescenten waarvan het aantal conflicten na de scheiding groter is geworden, een groep waar het aantal conflicten na de scheiding gelijk is gebleven en een groep waar het aantal conflicten na de scheiding is afgenomen. Om deze groepen te maken is eerst de verschilscore tussen conflicten voor de scheiding en conflicten na de scheiding berekend voor iedere adolescent. Als de verschilscore tussen de $-.50$ en de $.50$ lag werd het in de groep gelijk gebleven geplaatst. Als de verschilscore boven de $-.50$ was werd het in de groep toegenomen geplaatst en als de verschilscore boven de $.50$ lag werd het in de groep afgenomen geplaatst. Deze drie groepen werden daarna vergeleken op de mate van gemiddeld probleemgedrag.

Resultaten

Beschrijvende gegevens

De Tabellen 1 en 2 bevatten de gemiddelden en standaarddeviaties van de relevante variabelen voor dit onderzoek. De schalen *angst* en *depressie* bestonden beide uit drie antwoordcategorieën, de minimumscore voor deze schalen was 1 en de maximumscore was 3. De schalen *agressie* en *delinquentie* bestonden uit vier antwoordcategorieën, hier was de minimumscore 1 en de maximumscore 4. Uit Tabel 1 blijkt dat de gemiddelden en standaarddeviaties voor adolescenten uit gescheiden gezinnen hoger liggen dan de gemiddelden en standaarddeviaties voor adolescenten uit intacte gezinnen. Als gekeken wordt naar de conflicten en de soorten conflicten tussen ouders, blijkt dat het niet met elkaar eens zijn van ouders het vaakst voorkomt volgens de adolescenten. Het gemiddelde bij intacte gezinnen ligt iets hoger dan bij scheidingsgezinnen. De standaarddeviatie is ook kleiner bij de intacte gezinnen.

Probleemgedrag en conflicten

Bij de eerste onderzoeksvraag wordt nagegaan in hoeverre ouderlijke conflicten samen hangen met het probleemgedrag van adolescenten. Dit is onderzocht met behulp van de

Pearson's correlatiecoëfficiënt. De verwachting was dat er een positieve samenhang was tussen de ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten. Een positieve samenhang wil zeggen dat wanneer een adolescent meer conflicten waarneemt hij/ zij ook meer probleemgedrag vertoont. Dit wordt grotendeels ondersteund door de resultaten van het onderzoek (zie Tabel 3). Voor ouderlijke conflicten en angst ($r = .24; p < .01$), ouderlijke conflicten en depressie ($r = .22; p < .01$) en voor ouderlijke conflicten en agressie ($r = .10; p = .04$) is deze samenhang gevonden. Er is echter geen correlatie gevonden tussen ouderlijke conflicten en delinquentie ($r = .02; p = .72$).

De verwachting is grotendeels uitgekomen. Er is een positieve samenhang tussen conflicten tussen ouders en de meeste aspecten van probleemgedrag bij adolescenten, namelijk met angst, depressie en agressie. Alleen voor conflicten tussen ouders en delinquentie is deze samenhang niet gevonden. De samenhang tussen conflicten tussen ouders en angst bij adolescenten is het sterkst.

Probleemgedrag en type conflict

De tweede onderzoeksvraag luidde: *Hangt een bepaald type conflict sterker samen met probleemgedrag dan andere typen conflicten?* Ook hier is gebruik gemaakt van de Pearson's correlatiecoëfficiënt. Alle drie de soorten conflicten waar tijdens dit onderzoek naar gekeken is blijken significant samen te hangen met angst (zie Tabel 4). Dus zowel ruzie over geld ($r = .16; p < .01$), niet eens zijn met elkaar ($r = .20; p < .01$) en ernstige conflicten ($r = .22; p < .01$) blijken positief samen te hangen met angst bij adolescenten. Ernstige conflicten tussen ouders blijken het sterkst samen te hangen met angst, daarna volgen het niet eens zijn met elkaar van ouders en daarna ouderlijke ruzies over geld.

Voor depressie zijn iets andere resultaten gevonden. Zowel ruzie over geld ($r = .19; p < .01$), het niet eens zijn met elkaar ($r = .19; p < .01$) en ernstige conflicten ($r = .16; p < .01$) blijken positief samen te hangen met depressie bij adolescenten. Alleen hier hangen depressie en ruzie over geld en depressie en het niet eens zijn met elkaar het sterkst samen. Daarna volgt depressie en ernstige conflicten. Deze verschillen worden wel genoemd, maar het verschil is heel klein en waarschijnlijk niet significant.

Voor agressie en de verschillende soorten conflicten gelden heel andere bevindingen. Hier blijkt alleen sprake te zijn van een positieve samenhang tussen agressie en ruzie over geld ($r = .14; p < .01$).

Als antwoord op deze onderzoeksvraag kan gesteld worden dat ouderlijke ruzies over geld sterker samenhangt met agressie dan de andere typen conflicten. Voor depressie geldt dat

zowel ouderlijke ruzies over geld als het niet met elkaar eens zijn van de ouders het sterkst samenhangen. Ernstige conflicten tussen ouders hangt het sterkst samen met angst.

Tabel 1. *Beschrijvende gegevens voor de afhankelijke variabelen die in dit onderzoek gebruikt zijn*

	N	M	SD
Angst van adolescenten (totaal)	413	1.31	.29
Angst van adolescenten (intact)	303	1.26	.25
Angst van adolescenten (gescheiden)	110	1.46	.32
Depressie van adolescenten (totaal)	413	1.21	.25
Depressie van adolescenten (intact)	303	1.18	.22
Depressie van adolescenten (gescheiden)	110	1.28	.31
Agressie van adolescenten (totaal)	413	1.45	.42
Agressie van adolescenten (intact)	303	1.42	.37
Agressie van adolescenten (gescheiden)	110	1.54	.51
Delinquentie van adolescenten (totaal)	413	1.14	.38
Delinquentie van adolescenten (intact)	303	1.13	.27
Delinquentie van adolescenten (gescheiden)	110	1.15	.29
Internaliserend probleemgedrag (totaal)	413	1.92	.38
Internaliserend probleemgedrag (intact)	303	1.85	.34
Internaliserend probleemgedrag (gescheiden)	110	2.11	.44
Externaliserend probleemgedrag (totaal)	413	1.86	.41
Externaliserend probleemgedrag (intact)	303	1.84	.38
Externaliserend probleemgedrag (gescheiden)	110	1.92	.48

Verskil tussen intacte en scheidingsgezinnen

Daarna is er onderzocht of er voor beide bovenstaande vragen een verschil is voor adolescenten uit intacte en scheidingsgezinnen. Er is een positieve samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en angst voor zowel adolescenten uit intacte als uit scheidingsgezinnen. Voor adolescenten uit intacte gezinnen is deze samenhang sterker ($r = .23$; $p < .01$) dan voor adolescenten uit scheidingsgezinnen ($r = .20$; $p = .05$), al is dit verschil klein en ook niet significant.

Als er naar de verschillende soorten ouderlijke conflicten en probleemgedrag tussen jongeren uit intacte en scheidingsgezinnen gekeken wordt blijkt het volgende. Er is een positieve samenhang gevonden voor angst en ouderlijke ruzies over geld bij intacte gezinnen ($r = .16$; $p < .01$), deze samenhang is niet gevonden voor adolescenten uit scheidingsgezinnen (zie Tabel 5). Tevens is er een positieve samenhang gevonden voor angst bij adolescenten en het niet eens zijn met elkaar van de ouders bij intacte gezinnen ($r = .19$; $p < .01$). Ook deze samenhang is niet gevonden voor adolescenten uit scheidingsgezinnen. Er is wel een positieve samenhang gevonden tussen angst en ernstige conflicten voor adolescenten uit intacte gezinnen ($r = .21$; $p < .01$) en scheidingsgezinnen ($r = .23$; $p = .02$).

Conflicten tussen ouders en depressie hangt positief samen voor zowel intacte gezinnen ($r = .21$; $p < .01$) als voor scheidingsgezinnen ($r = .21$; $p = .03$). Wanneer er naar de verschillende soorten conflicten apart gekeken wordt blijkt dat depressie en ouderlijke ruzies over geld positief samenhangen bij intacte gezinnen ($r = .14$; $p = .01$) en scheidingsgezinnen ($r = .23$; $p = .02$). Voor depressie en het niet eens zijn met elkaar van ouders is alleen een significante samenhang gevonden voor intacte gezinnen ($r = .23$; $p < .01$). Voor depressie en ernstige conflicten tussen ouders is voor beide soorten gezinnen een positieve samenhang gevonden. Deze samenhang is sterker bij scheidingsgezinnen ($r = .20$; $p = .05$) dan bij intacte gezinnen ($r = .13$; $p = .02$).

Op dit niveau – dat wil zeggen uitgesplitst naar gezinsstructuur - is er geen samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en agressie bij adolescenten en tussen ouderlijke conflicten en delinquentie van adolescenten. Er is alleen een samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en angst en ouderlijke conflicten en depressie als er naar gezinsstructuur gekeken wordt. Er zijn kleine verschillen tussen intacte en scheidingsgezinnen gevonden voor angst bij de adolescent en ouderlijke ruzies over geld, angst bij de adolescent en het niet met elkaar eens zijn van de ouders en depressie bij de adolescent en het niet eens zijn met elkaar van de ouders.

Probleemgedrag en verandering conflicten na scheiding

De vierde onderzoeksvraag luidde: *Is gemiddeld probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen afhankelijk van verandering van het aantal conflicten tussen ouders voor en na de scheiding?* Er werd verwacht dat een vermindering in het aantal conflicten voor en na de scheiding zouden leiden tot minder probleemgedrag. De groep adolescenten waar de conflicten tussen de ouders ongeveer gelijk gebleven zijn na de scheiding van hun ouders bestond uit 28 adolescenten (28%), de groep waar de conflicten tussen de ouders na de

scheiding zijn toegenomen bestond uit 12 adolescenten (12%) en de groep waar de conflicten tussen de ouders zijn afgenomen na de scheiding bestond uit 60 adolescenten (60%). Met behulp van een ANOVA is gebleken dat het gemiddeld probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen niet afhankelijk is van verandering van het aantal conflicten voor en na de scheiding.

Tabel 2. *Beschrijvende gegevens voor de onafhankelijke variabelen uit dit onderzoek*

	N	M	SD
Conflicten tussen ouders (totaal)	406	2.20	.81
Conflicten tussen ouders in intacte gezinnen	297	2.19	.81
Conflicten tussen ouders in scheidingsgezinnen	109	2.20	.81
Ouderlijke ruzies over geld (totaal)	407	2.07	.98
Ouderlijke ruzies over geld in intacte gezinnen	298	2.04	.96
Ouderlijke ruzies over geld in scheidingsgezinnen	109	2.13	1.04
Niet eens zijn met elkaar van ouders (totaal)	407	2.75	.90
Niet eens zijn met elkaar van ouders in intacte gezinnen	298	2.76	.87
Niet eens zijn met elkaar van ouders in scheidingsgezinnen	109	2.72	.97
Ernstige conflicten tussen ouders (totaal)	406	1.96	.96
Ernstige conflicten tussen ouders in intacte gezinnen	297	1.96	.97
Ernstige conflicten tussen ouders in scheidingsgezinnen	109	1.95	.93

Tabel 3. *Pearson correlaties voor probleemgedrag adolescenten en conflicten tussen ouders*

	N	Ouderlijke conflicten
Angst	404	.24 *
Depressie	404	.22 *
Agressie	404	.10 **
Delinquentie	404	.02

* $p < .01$

** $p < .05$

Tabel 4. *Pearson correlatie tussen type conflict ouders en probleemgedrag bij adolescenten*

	Angst	Depressie	Agressie	Delinquentie
Ouderlijke ruzies over geld	.16*	.19*	.14*	.06
Niet met elkaar eens zijn van de ouders	.20*	.19*	.08	.01
Ernstige conflicten tussen ouders	.22*	.16*	.03	-.07

* $p < .01$

Tabel 5. *Pearson correlatie ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten uitgesplitst naar gezinsstructuur*

	Angst	Depressie	Agressie	Delinquentie
Ouderlijke conflicten totaal (intact)	.23*	.21*	.10	.01
Ouderlijke conflicten totaal (gescheiden)	.20**	.21**	.08	.02
Ouderlijke ruzies over geld (intact)	.16*	.15**	.10	.03
Ouderlijke ruzies over geld (gescheiden)	.11	.23**	.19	.10
Niet eens zijn met elkaar (intact)	.19*	.23*	.09	-.00
Niet eens zijn met elkaar (gescheiden)	.16	.11	.03	.01
Ernstige conflicten (intact)	.21*	.13**	.05	-.01
Ernstige conflicten (gescheiden)	.23**	.20**	-.03	-.07

* $p < .01$

** $p < .05$

Additionele analyses

Gezien de resultaten leek het interessant om te onderzoeken of er verschillen aanwezig zijn tussen jongens en meisjes.

Ten eerste is er onderzocht of er nog steeds een samenhang is tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van adolescenten als er apart naar jongens en meisjes gekeken wordt. Er blijkt dan een samenhang te zijn tussen ouderlijke conflicten en angst, ouderlijke conflicten en depressie en ouderlijke conflicten en agressie bij jongens en tussen ouderlijke conflicten en angst en ouderlijke conflicten en depressie bij meisjes (zie Tabel 7). Als men apart per type conflict kijkt wordt er voor beide seksen geen samenhang gevonden.

Tabel 6. *Enkelvoudige variantieanalyse voor probleemgedrag bij adolescenten en verandering van conflicten tussen ouders voor en na de scheiding in groepen*

	Groep ouderlijke conflicten	M	SD	F	P
Angst	Toename	1.40	.28		
	Gelijk	1.53	.35		
	Afname	1.42	.29		
	Totaal	1.45	.31	1.53	.22
Depressie	Toename	1.30	.22		
	Gelijk	1.32	.41		
	Afname	1.28	.28		
	Totaal	1.29	.32	.18	.83
Agressie	Toename	1.72	.43		
	Gelijk	1.42	.33		
	Afname	1.59	.60		
	Totaal	1.56	.52	1.68	.19
Delinquentie	Toename	1.22	.32		
	Gelijk	1.11	.19		
	Afname	1.17	.34		
	Totaal	1.16	.30	.62	.54

Tabel 7. *Samenhang ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten gesplitst op jongens en meisjes*

	Sekse	N	Angst	Depressie	Agressie	Delinquentie
Ouderlijke conflicten (totaal)	Jongen	189	.26*	.27*	.24*	.03
	Meisje	215	.18**	.17**	.04	.05
Ouderlijke ruzies over geld	Jongen	187	.03	-.00	-.06	-.04
	Meisje	220	-.04	-.05	-.03	-.09
Niet met elkaar eens zijn ouders	Jongen	187	.09	.08	-.03	.09
	Meisje	220	-.03	-.07	.03	-.06
Ernstige conflicten	Jongen	187	.03	.01	-.05	.00
	Meisje	219	-.01	-.06	.08	-.04

Conclusie / Discussie

In dit onderzoek werd nagegaan in hoeverre ouderlijke conflicten samenhangen met probleemgedrag bij adolescenten, en of een bepaald type conflict sterker samenhangt met dat probleemgedrag dan andere typen conflicten. Vervolgens is onderzocht of er op deze gebieden een verschil is voor adolescenten uit intacte gezinnen en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Voor de adolescenten uit scheidingsgezinnen werd nagegaan of een verandering in het aantal conflicten tussen de ouders voor en na de scheiding het probleemgedrag van deze adolescenten beïnvloedt. Als laatste is onderzocht of de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten verschilt tussen jongens en meisjes. De ouderlijke conflicten en het probleemgedrag zijn gemeten door het bevragen van de adolescent. Er is naar vier probleemgedragingen gekeken: angst, depressie, agressie en delinquentie. Met betrekking tot de conflicten kon de adolescent steeds aangeven of zijn/haar ouders nooit, zelden, soms, vaak of voortdurend conflicten met elkaar hadden. De volgende onderzoeksvragen werden opgesteld: 'In hoeverre hangen ouderlijke conflicten samen met het probleemgedrag van adolescenten?', 'Hangt een bepaald type conflict sterker samen met probleemgedrag dan andere typen conflicten?', 'Is er voor beide eerdergenoemde vragen een verschil tussen adolescenten uit intacte en scheidingsgezinnen?' en 'Is probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen afhankelijk van verandering van het aantal conflicten na de scheiding?'.

Naar aanleiding van de literatuur genoemd in de inleiding werd er een samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten verwacht. Deze samenhang is ook gevonden, maar niet voor alle soorten probleemgedrag. Er is een significante samenhang tussen ouderlijke conflicten en angst, depressie en agressie bij adolescenten gevonden. Dus meer ouderlijke conflicten hangen samen met meer probleemgedrag van adolescenten op de gebieden angst, depressie en agressie. Dit komt overeen met de bevindingen van andere onderzoeken (Buehler, Lange & Franck, 2007; Cummings et al., 2006; Cummings, Goeke-Morey & Papp, 2004; Cheng et al., 2006; Davies & Windle, 2001; Forehand et al., 1988; Johnston, González & Campbell, 1987; Schermerhorn et al., 2007; Tschann et al., 1999).

Er is geen significante samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en delinquentie. Dit komt overeen met het onderzoek van Buchanan, Maccoby & Dornbusch (1991) dat uitwijst dat conflicten tussen ouders niet altijd tot probleemgedrag hoeven te leiden. Sommige kinderen kunnen op de bezorgdheid over de ouderlijke conflicten reageren

door zich juist goed te gaan gedragen en delinquent gedrag te minimaliseren (Emery, 1988, zoals beschreven in Buehler, Lange & Franck, 2007). Ander onderzoek (Cui, Conger & Lorenz, 2005) heeft deze samenhang wel gevonden. Een verklaring hiervoor zou het meetinstrument kunnen zijn. Dit onderzoek heeft gebruik gemaakt van een ander meetinstrument dan het onderzoek van Cui, Conger en Lorenz (2005). In dit onderzoek bestond de vragenlijst uit 16 vragen en in het onderzoek van Cui, Conger en Lorenz (2005) is gebruik gemaakt van een vragenlijst bestaande uit 23 vragen. Bij beide vragenlijsten werd naar gedragingen van het afgelopen jaar gevraagd. In dit onderzoek waren er vier antwoordmogelijkheden, terwijl er bij het onderzoek van Cui, Conger en Lorenz (2005) maar twee antwoordmogelijkheden waren.

De verwachting met betrekking tot de tweede onderzoeksvraag was dat ouderlijke ruzies over geld het minst van invloed zouden zijn op het probleemgedrag van de adolescenten. Daarentegen werd verwacht dat ernstige conflicten tussen ouders samen zouden hangen met agressie bij adolescenten. Deze verwachtingen kunnen niet bevestigd worden door de resultaten. Wat dit onderzoek wel aantoont is dat ouderlijke ruzies over geld, het niet met elkaar eens zijn van de ouders en ernstige conflicten tussen ouders samenhangen met angst en depressie bij adolescenten. Tevens is er een samenhang tussen ouderlijke ruzies over geld en agressie bij adolescenten gevonden. Een beperking van dit onderzoek is dat er maar drie verschillende soorten conflicten met elkaar vergeleken zijn, toekomstig onderzoek zou de samenhang tussen andere typen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten kunnen onderzoeken, bijvoorbeeld de samenhang tussen ouderlijke ruzies over de opvoeding van het kind en probleemgedrag bij adolescenten, de samenhang tussen ouderlijke conflicten over werk en probleemgedrag bij adolescenten en de samenhang tussen ouderlijke ruzies en adolescenten die het gevoel hebben dat zij tussen hun ouders in staan en hun probleemgedrag. Verder zou toekomstig onderzoek zich kunnen richten op het verder onderzoeken van de samenhang tussen probleemgedrag bij adolescenten en verschillende typen conflicten, nu bewezen is dat er wel degelijk verschillen zijn.

Er is exploratief nagegaan of de bovenstaande vragen verschillen voor adolescenten uit intacte gezinnen en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Hier waren vooraf geen verwachtingen over. Er is een aantal verschillen gevonden tussen adolescenten uit intacte gezinnen en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Voor adolescenten uit intacte gezinnen is er op meer gebieden een samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en het probleemgedrag van de adolescenten dan voor adolescenten uit scheidingsgezinnen. Zo is er voor adolescenten uit intacte gezinnen wel een samenhang tussen ouderlijke ruzies over geld

en angst van adolescenten, tussen het niet met elkaar eens zijn van de ouders en angst bij adolescenten en tussen het niet met elkaar eens zijn van de ouders en depressie van adolescenten, maar niet bij de adolescenten uit scheidingsgezinnen. Er kan geconcludeerd worden dat er verschillen zijn in de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij adolescenten voor adolescenten uit intacte gezinnen en scheidingsgezinnen. Deze verschillen zijn echter klein en niet significant. Een verklaring voor de verschillen kan zijn dat er bij adolescenten die nog in een intact gezin wonen een angst bestaat dat hun ouders misschien uit elkaar gaan, dit kan zich zowel uiten in angst als in gevoelens van depressie. Vanuit dit onderzoek bekeken zou geconcludeerd kunnen worden dat het voor de kinderen beter is als ouders die veel conflicten met elkaar hebben uit elkaar gaan. Verschillende onderzoeken (Burns & Dunlop, 2003; Forehand et al., 1994; Prince & Kunz, 2003; Shek, 2007; Tschann et al., 1999; VanderValk & Spruijt, 2004) hebben uitgewezen dat kinderen en adolescenten uit scheidingsgezinnen meer probleemgedrag laten zien dan kinderen en adolescenten uit intacte gezinnen. Blijkbaar zijn er naast ouderlijke conflicten nog andere factoren die een (grotere) rol spelen bij het welzijn van kinderen uit scheidingsgezinnen, bijvoorbeeld de manier van opvoeden van de ouders (Doyle & Markiewicz, 2005).

De laatste verwachting die was opgesteld heeft alleen betrekking op scheidingsgezinnen. De verwachting was dat als de ouderlijke conflicten na de scheiding toe zouden nemen, het probleemgedrag van de adolescent ook toe zou nemen en wanneer de ouderlijke conflicten na de scheiding af zouden nemen dat dan ook het probleemgedrag van de adolescent af zou nemen. Mochten de ouderlijke conflicten niet veranderen, dan zou ook het probleemgedrag van de adolescent niet veranderen. Deze verwachting was opgesteld naar aanleiding van eerder onderzoek van Cui, Conger & Lorenz (2005) en Ehrenberg et al. (2006). Ook deze verwachting kon niet bevestigd worden door middel van dit onderzoek. Gemiddeld probleemgedrag bij adolescenten uit scheidingsgezinnen blijkt niet afhankelijk te zijn van verandering van het aantal conflicten van de ouders voor en na de scheiding. Een verklaring voor deze tegenstrijdige resultaten kan de verdeling van de adolescenten over de drie verschillende groepen ouderlijke conflicten na de scheiding (toename, afname of gelijk gebleven) van dit onderzoek zijn. Deze groepen zijn ongelijk ingedeeld, aangezien er in dit onderzoek een grote groep adolescenten is die aangaven dat de conflicten tussen hun ouders minder zijn geworden na de scheiding en er maar een kleine groep is die aangaven dat de conflicten tussen de ouders zijn toegenomen na de scheiding. De totale N van de adolescenten die de vragen in de vragenlijst die betrekking hadden op deze onderzoeksvraag heeft

beantwoord is 100. Dit is een kleine groep, als deze groep groter geweest zou zijn was er misschien een antwoord uitgekomen dat overeen kwam met andere onderzoeksbevindingen.

Tijdens het onderzoek rees de vraag of er verschillen tussen jongens en meisjes waren met betrekking tot probleemgedrag en ouderlijke conflicten. Daarom is besloten dit alsnog te onderzoeken. Vooraf waren hier geen verwachtingen over opgesteld. Er is één verschil gevonden tussen jongens en meisjes. Er is wel een samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en agressie bij jongens, maar er is geen samenhang gevonden tussen ouderlijke conflicten en agressie bij meisjes. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat ouders meer negatieve tactieken van ruzie maken en meer negatieve gevoelens laten zien in het bijzijn van hun zoons dan van hun dochters, omdat zij hun dochters willen ontzien. Deze elementen van conflicten leiden namelijk tot agressie (Cummings et al., 2004).

Beperkingen

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van data van twee bestaande onderzoeken. Het nadeel hiervan is dat je het moet doen met de data die je hebt, er kunnen alleen vragen gesteld worden waar ook data van beschikbaar is. Zo is het aantal typen conflicten dat in dit onderzoek gebruikt is erg klein. Bij een nieuw op te zetten onderzoek zouden meer typen conflicten onderzocht worden. Het aantal adolescenten uit een scheidingsgezin is in dit onderzoek een stuk kleiner dan het aantal adolescenten uit intacte gezinnen. Door de kleine groep adolescenten uit scheidingsgezinnen konden de groepen voor verandering in het aantal conflicten tussen ouders ook niet helemaal eerlijk ingedeeld worden. Er waren nu grote verschillen tussen de aantallen in iedere groep. Vraag blijft natuurlijk wel of dat niet ook zo zou zijn als er een grotere groep adolescenten uit scheidingsgezinnen ondervraagd was, aangezien over het algemeen de conflicten tussen ouders na een scheiding afnemen.

Opvallend zijn de bevindingen weergegeven in Tabel 2. Er is maar een klein verschil tussen het gemiddeld aantal conflicten in intacte gezinnen en het gemiddeld aantal conflicten in scheidingsgezinnen. Dit is in tegenspraak met wat er meestal in de literatuur te vinden is. Meestal blijkt dat er meer conflicten zijn tussen ouders die gescheiden zijn dan tussen ouders uit intacte gezinnen (Hanson, 1999; Young & Ehrenberg, 2007). Een mogelijke verklaring hiervoor is de relatief kleine N van dit onderzoek en dan vooral de kleine N met betrekking tot de scheidingsgezinnen. Van de groep scheidingsgezinnen bestaat een relatief groter deel uit gezinnen waar geen contact meer is tussen de ouders onderling of geen contact is tussen één van de ouders en de adolescent. Als er geen contact is kan het kind ook geen conflicten tussen de ouders ervaren (Amato & Rezac, 1994; King & Heard, 1999).

Een andere beperking van het onderzoek is dat er alleen nagegaan is of een verandering in ouderlijke conflicten voor en na de scheiding samenhangt met probleemgedrag bij adolescenten en er geen rekening gehouden is met de mate van conflict. Een verandering van ouderlijke conflicten van voortdurend voor de scheiding naar nooit na de scheiding kan een andere samenhang vertonen met probleemgedrag van adolescenten dan een verandering van ouderlijke conflicten van voortdurend voor de scheiding naar vaak na de scheiding. Toekomstig onderzoek zou zich hier op kunnen richten. Een ander punt voor toekomstig onderzoek is het gebruik maken van een grotere N als dat mogelijk is. De N van dit onderzoek was relatief klein.

Daarnaast wil ik ook graag wijzen op de sterke punten van dit onderzoek. Juist door de data van twee onderzoeken te gebruiken was er een grotere N, dan wanneer de data van één onderzoek gebruikt zou zijn, en is er naar zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag gekeken. Ook is er naar de beleving van de adolescent gekeken met betrekking tot de conflicten van ouders. De gegevens uit dit onderzoek laten dus de relatie zien tussen hoe de adolescent de ouderlijke conflicten ervaart en de probleemgedragingen die hij/zij laat zien.

Samenvattend kan gezegd worden dat er een samenhang is tussen ouderlijke conflicten en angst, depressie en agressie bij adolescenten. Tevens kan gezegd worden dat de drie typen conflicten die in dit onderzoek gebruikt zijn alle drie samenhangen met angst en depressie. Er is ook een samenhang gevonden tussen ouderlijke ruzies over geld en agressie bij adolescenten. Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen adolescenten uit intacte gezinnen en adolescenten uit scheidingsgezinnen. Bovendien blijkt er geen verschil in het probleemgedrag van adolescenten te zijn bij verandering van de ouderlijke conflicten na een scheiding. Als laatste is gebleken dat er een samenhang is tussen ouderlijke conflicten en agressie voor jongens, maar niet voor meisjes. Verder zijn er geen verschillen gevonden met betrekking tot de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van adolescenten tussen jongens en meisjes.

Literatuurlijst

Adamson, J. L. & Thompson, R. A. (1998). Coping with interparental verbal conflict by children exposed to spouse abuse and children from non-violent homes. *Journal of Family Violence*, 13(3), 213-232.

Amato, P. R. (1986). Marital conflict, the parent-child relationship and child self-esteem.

- Family Relations*, 35(3), 403-410.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990's: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.
- Amato, P. R., & Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15, 191-207.
- Baarda, D. B., & De Goede, M. P. M. (2006). *Basisboek Methoden en Technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Baerveldt, C., Rossem, R. Van & Vermande, M. (2003). Pupils' delinquency and their social networks: A test of some network assumptions of the ability and inability models of delinquency. *The Netherlands Journal of Social Sciences*, 39, 107-125.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Osterman, K. (1992). *The Direct and Indirect Aggression Scales*. Vasa, Finland: Abo Akademi University, Department of Social Sciences.
- Borrine, M. L., Handal, P. L., Brown, N.Y., & Searight, H.R. (1991). Family conflict and adolescent adjustment in intact, divorced and blended families. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59, 753-755.
- Buehler, C., Krishnakumar, A., Anthony, C., Tittsworth, S. & Stone, G. (1994). Hostile interparental conflict and youth maladjustment. *Family Relations*, 43(4), 409-416.
- Buehler, C., Lange, G. & Franck, K. L. (2007). Adolescents' cognitive and emotional responses to marital hostility. *Child Development*, 78, 775-789.
- Burns, A. & Dunlop, R. (2003). Parent and child similarities in divorcing and non-divorcing families: A ten year study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39, 45-63.
- Carr, A. (2006). *The handbook of child and adolescent clinical psychology*. Sussex: Routledge.
- CBS (2007). *Huwelijksonbindingen door echtscheiding en door overlijden*. Verkregen op 30 september 2007, van [http://statline.cbs.nl/StatWeb/Table.asp?HDR=G1&LA=nl&DM=SLNL&PA=37425ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,\(1-1\)-1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/Table.asp?HDR=G1&LA=nl&DM=SLNL&PA=37425ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,(1-1)-1&STB=T)
- Cheng, H., Dunn, J., O'Connor, T.G., Golding, J., & ALSPAC Study Team (2006). Factors moderating children's adjustment to parental separation: Findings from a community study in England. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34, 239-250.
- Craighead, W. E., Smucker, M. R., Craighead, L. W., & Ilardi, S. S. (1998). Factor analysis of

- the Children's Depression Inventory in a community sample. *Psychological Assessment, 10*, 156-165.
- Cui, M., Conger, R. D. & Lorenz, F. O. (2005). Predicting change in adolescent adjustment from change in marital problems. *Developmental Psychology, 41*, 812-823.
- Cummings, E.M., Goeke-Morey, M. C., Papp, L. M. (2004). Everyday marital conflict and child aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology, 32*, 191-202.
- Cummings, E. M., Schermerhorn, A. C., Davies, P. T., Goeke-Morey, M. C., & Cummings, J. S. (2006). Interparental discord and child adjustment: Prospective investigations of emotional security as an explanatory mechanism. *Child Development, 77*, 132–152.
- Davies, P. T., Sturge-Apple, M. L., Cicchetti, D., & Cummings, E. M. (2007). The role of child adrenocortical functioning in pathways between interparental conflict and child maladjustment. *Developmental Psychology, 43*, 918-930.
- Davies, P. T., & Windle, M. (2001). Interparental discord and adolescent adjustment trajectories: The potentiating and protective role of intrapersonal attributes. *Child Development, 72*, 1163-1178.
- Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict, and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence, 34*, 97-110.
- Ehrenberg, M. F., Stewart, L., Roche, D.N., Pringle, J. & Bush, J. (2006). Adolescents in divorcing families: Perceptions of what helps and hinders. *Journal of Divorce & Remarriage, 45*, 69-91.
- Fauber, R., Forehand, R., Mc Combs Thomas, A. & Wierson, M. (1990). A mediational model of the impact of marital conflict on adolescent adjustment in intact and divorced families: The role of disrupted parenting. *Child Development, 61*, 1112-1123.
- Forehand, R., McCombs, A., Long, N., Brody, G. & Fauber, R. (1988). Early adolescent adjustment to recent parental divorce: The role of interparental conflict and adolescent sex as mediating variables. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*, 467-469.
- Forehand, R., Neighbors, B., Devine, D. & Armistead, L. (1994). Interparental conflict and parental divorce: The individual, relative and interactive effects on adolescents across four years. *Family Relations, 43*(4), 387-393.
- Grych, J. H. & Fincham, F. D. (1993). Children's appraisals of marital conflict: Initial investigations of the cognitive-contextual framework. *Child Development, 64*, 215-230.

- Hanson, T. L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces*, 77, 1283–1315.
- Johnston, J. R., González, R., & Campbell, L. E. G. (1987). Ongoing postdivorce conflict and child disturbance. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 493-509.
- Jourilles, E. N., Spiller, L. C., Stephens, N., McDonald, R. & Swank, P. (2000). Variability in adjustment of children of battered women: The role of child appraisals of interparent conflict. *Cognitive Therapy and Research*, 22, 233-249.
- Katz, L. F. & Gottman, J. M. (1993). Patterns of marital conflict predict children's internalizing and externalizing behaviors. *Developmental Psychology*, 29, 940 – 950.
- Kerig, P. K. (1998). Moderators and mediators of the effects of interparental conflict on children's adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26, 199-212.
- King, V. & Heard, H. E. (1999). Nonresident Father Visitation, Parental Conflict, and Mother's Satisfaction: What's best for Child Well-being? *Journal of Marriage and the Family*, 61, 385-396.
- Larsen, H., Branje, S. J. T., Valk, I. Van der, Meeus, W. H. J. (2007). Friendship quality as a moderator between perception of interparental conflicts and maladjustment in adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 31, 549-558.
- Muris, P., & Steerneman, P. (2001). The revised version of the Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED-R): First evidence for its reliability and validity in a clinical sample. *The British Psychological Society*, 40, 35-44.
- Price, C., & Kunz, J. (2003). Rethinking the paradigm of juvenile delinquency as related to divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39, 109-133.
- Sarrazin, J. & Cyr, F. (2007). Parental conflicts and their damaging effects on children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47, 77-93.
- Schermerhorn, A. C., Cummings, E. M., DeCarlo, C. A., & Davies, P. T. (2007) Children's influence in the marital relationship. *Journal of Family Psychology*, 21 (2), 259–269.
- Shek, D. T. L. (2007). Intact and non-intact families in Hong Kong: Differences in perceived parental control processes, parent-child relational qualities, and adolescent psychological well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47, 157-172.
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Stallman, H. M., & Sanders, M. R. (2007). Family transitions triple P: The theoretical basis and development of a program for parents going through divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47, 133-153.
- Tschann, J. M., Flores, E., Pasch, L. A., & VanOss Marin, B. (1999). Assessing interparental

- conflict: Reports of parents and adolescents in European American and Mexican American families. *Journal of Marriage and the Family*, 61(2), 269-283.
- VanderValk, I., & Spruijt, E. (2004). De gevolgen van echtscheiding voor kinderen. *JOOK, Jaarboek voor Ontwikkelingspsychologie, Orthopedagogiek en Kinderpsychiatrie*, 6, 325-342.
- Wood, J. J., Repetti, R. L. & Roesch, S. C. (2004). Divorce and children's adjustment problems at home and school: the role of depressive/withdrawn parenting. *Child Psychiatry and Human Development*, 35(2), 121-142.
- Young, L. & Ehrenberg, M. F. (2007). Siblings, parenting, conflict and divorce: Do young adults' perceptions of past family experiences predict their present adjustment? *Journal of Divorce and Remarriage*, 47, 67-85.